

the formation of the artistic environment the aesthetic tastes of the owners of the towns of Zolkiewski and Sobieski was studied in detail.

Key words: Zhovkva branch of painting and carving, the castle, interior decoration, Yuriy Shimonovich, Demyan Roevich, Ivan Rutkovich, Stanislav Zholkevsky, Jan III.

УДК(94:327) (510) +741.5:32 «18–19»

Лілія Питльована

«КИТАЙ. ПИРІГ КОРОЛІВ ТА ІМПЕРАТОРІВ»: ДО ІСТОРІЇ ОДНІЄЇ КАРИКАТУРИ

Стаття присвячена дослідженню особливостей візуалізації колоніальних змагань великих держав наприкінці XIX ст. у матеріалах засобів масової інформації. На прикладі однієї карикатури показано критичне ставлення французької газети «Le Petit Journal» до експансіоністських прагнень великих держав, ідей територіального розділу Китаю. У статті подається коротка історія газети та відомості про автора карикатури; аналізується політичний контекст сюжету, представленого на малюнку; показано, як карикатура «Китай. Пиріг королів та імператорів» А. Мейєра творила антиімперський дискурс у Франції, яка за своїм характером була імперською державою.

Ключові слова: імперіалізм, карикатура, Китай, Франція, «Le Petit Journal»

Історіографія колоніальної політики великих держав кінця XIX ст. у Китаї налічує величезну кількість наукових праць, присвячених її економічним, політичним та дипломатичним аспектам. Однак вкрай мало досліджень вивчають особливості відображення колоніальних змагань держав у тогочасній європейській візуальній культурі. Завданням цього дослідження є на прикладі аналізу однієї карикатури розглянути особливості візуалізації боротьби великих держав за володіння Китаєм на сторінках французької преси.

Карикатура «Китай. Пиріг королів та імператорів» була опублікована 16 січня 1898 р. в «Ілюстрованому додатку» паризької газети «Le Petit Journal» («Supplément illustré du Petit Journal») [20] (рис. 1).

Головні персонажі карикатури – монархи великих держав, зайняті вирішенням колоніальних суперечок. Чому і в який спосіб звернулися художник і часопис до цієї теми, і наскільки карикатура впливала на тогочасний дискурс імперської політики держав в Азії?

Щоби дати відповідь на ці запитання, карикатуру необхідно розглянути у широкому історичному, політичному та соціокультурному контексті (з одного боку, автор, час і місце створення, публікації, особливості самого друкованого видання, цільова аудиторія; з іншого – образи, репрезентовані на карикатурі. Тобто суб'єкт, і об'єкт карикатури). Роль і значення мають також художні, стилістичні, композиційні, колористичні характеристики, семіотика малюнка, його лінгвістично-семантичної складова.

Автором карикатури «Китай. Пиріг королів та імператорів» є французький художник-ілюстратор і карикатурист

Анрі Мейєр (Henri Meyer) (1844–1899 pp.), відомий також під псевдонімом Reuemet. Біографічних

даних про А. Мейєра обмаль. Відомі його роботи як театрального оформлювача, а як художник-ілюстратор найбільше знаний за співпрацею із видавництвом П'єр-Жуля Етцеля (P.-J. Hetzel) (1814–1886 рр.). Засноване 1837 р., воно стало відомим на загальнонаціональному рівні у 50–60-х рр. XIX ст. З орієнтацією на сімейну та молодіжну аудиторію воно видавало літературний «Журнал виховання і розваг» («Le Magasin d'éducation et de récréation»), а 1863 р. започаткувало серію «Незвичайні подорожі» («Voyages extraordinaires»). До 1919 р. у ній опубліковано 62 твори (у 18 томах) Жуля Верна (1828–1905 рр.). А. Мейєр ілюстрував роман «П'ятнадцятирічний капітан» (1878 р.), твори Люсьєна Біара (Lucien Biart), Томаса Майн-Ріда (Thomas Mayne Reid) та інші.

Не менш відомим художник був за своїми карикатурами у періодичній пресі, зокрема, у щотижневому «Ілюстрованому додатку» щоденної «Le Petit Journal» («Supplément illustré du Petit Journal») (1863–1944 рр.). Поряд із «Le Petit Parisien», «Le Matin» і «Le Journal», газета входила до так званої «великої четвірки» масових газет. На початку XX ст. їхній сукупний тираж складав три чверті сукупного тиражу національних (столичних) газет (понад 4 млн. з 5,5 млн примірників у 1914 р.). 1881–1914 рр. стали «золотим віком» процвітання французької преси, коли Франція посідала перше місце в Європі за продажем щоденних газет (245 тис. прим. на 1 тис. жителів) [5, с. 3].

Популярності і демократизації преси у цей період сприяла низка чинників. Зокрема, лібералізація законодавства в галузі друку, збільшення швидкості поширення інформації, технічний прогрес, реформи освіти тощо. Важливу роль відіграла економічна реформа преси, запропонована журналістом Емілем де Жирарденом (Émile de Girardin) (1806–1884 рр.). Зокрема, йдеться про винайдення «прихованої реклами», диверсифікацію преси за проблематикою, зниження передплатної ціни на видання за рахунок збільшення тиражів.

«Le Petit Journal» стала першою дешевою масовою газетою. Її засновник М.-П. Міло (M.-P. Millaud) (1813–1871 рр.) запропонував інноваційну концепцію, приділяючи однакову увагу змісту і менеджменту видання. Відсутність політичних проблем («аполітичність») на сторінках газети дозволила уникнути значного оподаткування. Малий формат (43x30 см (половина загальноприйнятого розміру) скоротив витрати і збільшив швидкість друку. Ціна у 5 сантимів (при середній ціні на щоденну газету у 15 сантимів), однакова і в Парижі, і в провінції, приваблювала читача. М.-П. Міло створив власну структуру розповсюдження, використовував переваги роздрібної торгівлі й особисто займався просуванням видання. Він запропонував і нову редакційну формулу, відповідну смакам і запитам масового читача. Важливу роль в успіху «Le Petit Journal» відіграли щоденна хроніка, рубрика «Події» і публікація кримінально-пригодницьких романів із продовженням. Газета друкувала багато практичної, корисної у повсякденному житті інформації [5, с. 13–14].

1895 р. тираж «Le Petit Journal» сягнув 2 млн примірників, 80 % з яких відправлялися у провінцію. Кольоровий «Ілюстрований додаток» виходив щонеділі, починаючи з 1884 р. Наклад його 1895 р. склав 1 млн примірників, а 1889 р. видавництво встановило нову ротаційну машину з продуктивністю 20 тис. кольорових сторінок за годину.

Період піку імперіалістичної політики держав співпав із розвитком масової журналістики. Колоніальна тематика була щедро представлена на шпальтах видань 90-х рр. XIX ст. На відміну від німецької, яка, на думку дослідників, ще була націлена на обмежену аудиторію середнього, вищого середнього класу, традиційну правлячу еліту, тогочасна французька й англійська преса вже стала виразником поглядів широких верств населення [21, р. 381].

Центром досліджуваної карикатури А. Мейєра є круглий пиріг з написом «Китай». Довкола нього сидять представники кількох націй в особі королеви Вікторії (Велика Британія), кайзера Вільгельма II (Німеччина), царя Миколи II (Росія), імператора Мацухіто (Мейдзі) (Японія). Образи сповнені ознак, які дозволяють читачеві безпомилково ідентифікувати їх. Монархи Британії, Німеччини та Росії портретно схожі на своїх прототипів, ототожнюються за статтю, віком, одягом. Голову Вікторії вінчає корона, Вільгельм II у традиційному пруському пікельхельмі, шапку Миколи II прикрашає державний герб. Два останніх – у військових одностроях.

Очевидно, художник сумнівався, що французький читач зможе легко ідентифікувати імператора Японії. На відміну від портретів 90-х рр. XIX ст., де Мацухіто, зазвичай, зображений у військовій формі, з бородою, вусами і європейською зачіскою, карикатура пропонує образ імператора зразка 70-х рр. XIX ст., у кімоно і з традиційною зачіскою «Плід дерева гінго», характерною для вищої японської знаті (пізніше у межах реформ, які передбачали трансформацію традиційної станової структури японського суспільства, імператор видав указ, який забороняв носити самурайські зачіски).

Монархи зосереджені на розділі китайського пирога, у їхніх руках ножі, вони виглядають агресивними. Поруч із японським імператором лежить самурайський меч. Вільгельм II вже почав відрізати свій шматок із написом «Кіао-Чао», ліва рука царя впевнено лежить на шматку «Порт-Артур».

Постать Маріанни, персоніфікації Франції, у традиційному фрїгійському ковпаку і з кокардою національних кольорів, зображена дещо відособлено. Це виглядає логічно, адже Франція жила у час Третьої республіки, то ж не вписувалася у задекларовану автором назву «Пиріг королів та імператорів». Вона стоїть за плечима Миколи II, що нагадувало читачам про франко-російський союз 1891 р. З іншого боку, таке розташування Маріанни на карикатурі натякає на меншу зацікавленість, або взагалі незацікавленість Франції у китайських територіях. Наскільки це відповідало дійсності, з'ясуємо, аналізуючи далі політику європейських держав щодо Китаю.

На задньому плані малюнка височіє постать Лі Хунчжана (1823–1901 рр.), одного з найбільш високопоставлених і впливових чиновників Цинської імперії і фактичного керівника зовнішньої політики Китаю у 90-х рр. XIX ст. Відомий своєю дипломатичною майстерністю у захисті інтересів Піднебесної у період нерівноправних договорів, на карикатурі він зображений із піднятими у застережному жесті руками, аби запобігти територіальному розділу країни. Додатковим ідентифікатором для читача слугує традиційна маньчжурська бьянь-фа – зачіска у вигляді заплетеної косички, халат і жовта сорочка. Носіння останньої було особливим привілеєм у Китаї, який дарувався виключно імператором. На високе становище чиновника вказувало і павине перо на шапці мандарина. Усі ці милості і дворянське звання даровані Лі Хунджану 1868 р. після придушення повстання няньцзюнів (смолоскипників) [19, р. 50].

Наприкінці XIX ст. Китаєм правила маньчжурська династія Цинь. З 1861 р. на чолі держави перебувала вдова, Велика імператриця Цісі (1835–1908 рр.), яка як регентша при малолітньому синові й племіннику зосередила у своїх руках усю повноту влади. Становище династії, яка правила Китаєм з 1644 р., у другій половині XIX ст. помітно похитнулося. Відчутного удару імперії завдало постання тайпінів 1850–1864 рр., вона зазнала низки принизливих поразок в опіумних війнах 40–60-х рр. XIX ст. Влада змушена була розпочати реформи, спрямовані на модернізацію держави, відомі під назвою «самозміцнення». Вони охопили військово-технічну галузь, армію і флот, освіту, систему комунікацій і управління промисловістю. Попри помітні успіхи, реформи зіткнулися з серйозним опором традиціоналістів, на заваді стала відсутність стратегічного бачення керівництва держави, нестача коштів, корумпованість чиновників, соціальна та психологічна інерція цинського суспільства [15, р. 261–294]. Період «самопосилення» остаточно завершився 1894 р. з початком війни із Японією

Китай змушений був іти і на поступки іноземним державам, які намагалися утвердити там свою присутність. На 90-і рр. XIX ст. сфери інтересів Великої Британії, Франції, Німеччини, Росії, Японії чітко окреслилися. Від вкладень у цю країну, європейський фінансовий капітал очікував швидких прибутків і мінімальних ризиків [26, р. 49]. То ж метафора, використана А. Мейєром щодо Китаю як пирога, ласий шматок якого хочуть урвати і чимскоріш проковтнути монархи, видається дуже вдалою.

Зацікавлення південними територіями Китаю найбільше виявляли Велика Британія та Франція, які до кінця століття остаточно утвердилися у прилеглих колоніальним володіннях: Бірмі та Індокитаї відповідно. Північними провінціями цікавилися Росія і Японія.

Дослідники акцентують на економічній мотивації Британії у гонитві за китайськими територіями, прирівнюючи її до класичної ленінської моделі імперіалістичних відносин, з її державно-монополістичним капіталізмом та пошуками ринків, збуту, сировини і дешевих інвестиційних можливостей [26, р. 47]. Вже у XVIII ст. велася інтенсивна торгівля з Китаєм через Британську Ост-Індську компанію. Після опіумних війн британці здобули низку переваг: їхні торгові судна могли заходити у китайські порти, вони отримали право використовувати китайську найману робочу силу. Отримані півострів Цзюлун і Гонконг стали важливим плацдармом для британської й індійської торгівлі, яка втім не завжди була успішною через культурну стійкість китайського населення до європейських товарів. Тому з 70-х рр. XIX ст. англійці зробили ставку не на торгіву, а на фінансову та банківську діяльність. Найуспішнішими стали Гонконгський і Шанхайський банки [26, р. 47–48], частка Британії у позиках цинському уряду становила 40 % від усіх іноземних позик [14, р. 80, 225].

Лондон добився офіційних запевнень Пекіну, що у районі річки Янцзи жодну територію не буде заставлено, орендовано чи продано іншій іноземній державі. Нові «Правила внутрішнього судноплавства» 1898 р. оголошували відкритими внутрішні води Китаю для суден усіх країн [2, с. 115, 131]. Відстоюючи принцип «відкритих дверей», англійці були впевнені, що їм вдасться утримати своє економічне та торговельне лідерство на півдні Китаю.

Відчутного удару пріоритетному становищу англійської торгівлі у Китаї завдала японо-китайська війна 1894–1895 рр. Впродовж 1897–1900 рр. тоннаж німецьких суден, які прибували у порт Ханькоу на р. Янцзи зріс з 2838 – до 232504 т, японських – з 0 – до 220281 т [4, с. 28]. Втім у сфері перевезень на Далекому Сході Британія зберігала перевагу: наприкінці століття там курсувало 1639 британських, 382 німецьких і 1298 кораблів інших країн [18, р. 263–264].

Найгострішим у далекосхідному регіоні було англо-німецьке суперництво. Перші прояви зацікавленості Берліна Китаєм датуються періодом після утворення імперії. Пошук «місця під сонцем», задекларований статс-секретарем Б. фон Бюловим 1897 р., передбачав як колоніальні захоплення «нічийних» територій, так і готовність поборотися за переділ вже існуючих володінь європейських держав.

Британія пильно стежила за діями нової конкурентки. Експерт Форін офісу з німецьких питань Е. Кроу (Eyre Crowe) (1864–1925 рр.) констатував, що «... мапу незайнятих територій було заповнено з вражаючою швидкістю... Шляхом купівлі або міжнародних угод було придбано ще кілька нових володінь: Кароліні, Гельголанд, Самоа. Операція в старому пруському стилі забезпечила Кіао-Чао [Цзяочжоу]», а також попереджав, що німецька «світова політика» становить реальну загрозу не лише для інтересів Великої Британії, а й існуючого світоустрою («Memorandum by Sir E. Crowe» від 1 січня 1907 р.) [12, р. 399–403].

Хоча 1895 р. у Китаї працювало 365 англійських фірм і лише 92 німецьких, зате А. Крупп був майже монопольним постачальником зброї [17, р. 117–118]. На початок ХХ ст. питома частка англійських капіталовкладень в економіку Китаю складала 33 %, німецьких – 20,9 % [6, с. 41]. У донесеннях російських агентів йшлося про англо-німецьке суперництво щодо розміщення замовлень цинського уряду на військові кораблі («Шифрованное донесение военного агента в Китае из Шанхая». 10. 01. 1906 р.; «Донесение Д. С. Покотилова». Пекин. 16. 04. 1907) [7–8].

Одним із головних інструментів реалізації «світової політики» Німеччини став новозбудований військово-морський флот. З ним вона готова була кинути виклик Великій Британії як світовій імперії. Його творці Вільгельм II, Б. Бюлов і А. фон Тірпіц сподівалися, що відтепер Британія більш примирливо ставитиметься до посилення німецьких позицій у світі [23, с. 117–118]. Флот потребував опорних баз в Азії, і китайські порти підходили ідеально. Флот дав би захист для німецької торгівлі і християнських місій і, за словами Вільгельма II, «... жоден китаєць ніколи не відважився б косо глянути на німця!» [24, с. 37].

1895 р. адмірал А. фон Тірпіц, на той час командувач Німецької східноазійської крейсерної ескадри («Ostasiatische Kreuzergeschwader»), особисто відвідав Китай, щоби пригледити оптимальне місце для військово-морської бази. І саме Цзяочжоу видалося йому найприйнятнішим для цього [17, р. 119–120].

Неодноразове зіткнення англо-німецьких інтересів на Далекому Сході відзначав міністр закордонних справ Велика Британії Едуард Грей [16, р. 25, 54]. Нарощування військово-морської присутності Німеччини суперечило прагненню Великої Британії дотримуватися «дводержавного» стандарту (Акту про морську оборону 1889 р. (Naval Defence Act)).

1897 р. ескадра адмірала Отто фон Дідерікса висадила десант у Циндао і розпочала окупацію півострова. Раптовість цієї акції захопила решту держав зненацька, хоча Росія передбачала можливість такого ходу Німеччини [22, р. 183–184]. У лютому 1898 р. відбувся обмін нотами між Берліном та Пекіном, і німці отримали захоплену бухту Кіао-Чао (Цзяочжоу) в оренду на 99 років разом із гірничими та залізничними концесіями у провінції Шаньдун.

Намагаючись згладити гостру реакцію Лондона, кайзер Вільгельм II запропонував англійцям зайняти порт і бухту Вейхайвей (сучасний Вейхай) (Lascelles–Salisbury. 26. 05. 1898,) [11, р. 35]. 1 липня 1898 р. китайський уряд передав Великій Британії цю територію в оренду на 25 років. Англія домоглася згоди на розширення британської території на півострові Цзюлюн, розташованому напроти Гонконгу [2, с. 130]. Це відновило міцне політико-стратегічне становище Великої Британії у Китаї, збалансувало її позиції у ставленні до Росії, яка цього ж року орендувала в Китаю Ляодунський півострів.

Через замерзання порту Владивосток російська тихоокеанська ескадра змушена була зимувати в Японії, тому одним із основних завдань Росії в регіоні був вихід до портів незамерзаючих морів. Наприкінці 50-х рр. ХІХ ст. Цинська імперія змушена була, за Айгунським 1858 р. та Пекінськими 1860 р. договорами, поступитися Росії лівобережжям Амуру, за нею остаточно закріплено Забайкалля, Приморський та Уссурійський край.

Практичним кроком до реалізації далекосхідної стратегії Санкт-Петербурга стало будівництво Транссибірської залізниці, розпочате 1891 р. Регулярні перевезення магістраллю розпочалися у 1903–1905 рр. Для проникнення у Китай особливе значення мало південне відгалуження Транссибу – Маньчжурська (Китайсько-Східна) залізниця, яка з'єднувала Читу із Владивостоком, а потім і Порт-Артуром. Право на її спорудження російський уряд здобув 1896 р., скориставшись ослабленням Пекіну у війні з Японією. Будівництво супроводжувалося значними труднощами через відсутність матеріалів, людських ресурсів, достовірних карт тощо, однак було забезпечене належним державним фінансуванням [25, р. 125–128]. Трансиб і Китайсько-Східна залізниця мали у цей час військово-стратегічне значення, адже, гарантували безпеку далекосхідних володінь Росії, але вже у 90-х рр. ХІХ ст. їх економічний та торговий потенціал теж усвідомлювалися [1, с. 24].

Захоплення Німеччиною Циндао стимулювало керівників російської зовнішньої політики вимагати у Китаю аналогічних поступок для себе. У грудні 1897 р. кораблі російської тихоокеанської ескадри увійшли в Порт-Артур. Після невдалої спроби міністра фінансів С. Вітте пов'язати передачу Росії порту із надання Китаю позики для сплати ним чергового траншу контрибуції Японії, російський уряд висунув Пекіну ультиматум. Цинський уряд передав йому в оренду на 25 років Ляодунський півострів з Порт-Артуром та Даляньванем, а також право з'єднати Китайсько-Східну залізницю з одним із цих портів. Порт-Артур ставав виключно військовим портом, відкритим для заходу лише російських та китайських кораблів [1, с. 31–34; 9, с. 309–312].

Дещо лукавив карикатурист «Le Petit Journal», зображуючи французьку Маріанну осторонь «китайського» пирога. Активна політика Франції щодо Китаю впиралася у необхідність спочатку остаточно підпорядкувати собі Індокитай, завоювання якого активізувалося з 50-х рр. XIX ст. Пекіном теж мав плани на цей регіон. Суперечності вилилися у нетривалу війну 1884–1885 рр. Сили держав виявилися неспівмірними: за Тяньцзиньським мирним договором, Китай визнавав В'єтнам володінням Франції.

На півдні Китаю інтереси Франції стикалися із англійськими, зокрема у питанні отримання концесій на залізничне будівництво, розробку корисних копалин тощо. 1898 р. Франція отримала в оренду на 99 років бухту і територію Гуанчжоувань. Вона управлялася як частина Французького Індокитаю, основою економіки була вугільна промисловість, виробництво феєрверків, реалізація експорту із Гонконгу. Франція домоглася від пекінського уряду обіцянки не відступати жодній іншій державі провінцій Юньнань, Гуансі, Гуандун та острова Хайнань. Вона також мала невеликі концесії в Шанхаї, Гуанджоу та Ханькоу, і хоча не користувалася суверенітетом над цими анклавом, але французькі піддані займалися там комерційною діяльністю [10, р. 73–83].

Щодо Японії, то реформи імператора Мацухіто (реставрація (революція) Мейдзі 1868–1889 рр.) фактично сформували нову націю і нову державу, яка стала врівень із провідними державами Заходу. Реформи політичної й адміністративної системи, соціальні і культурні перетворення, аграрна і промислова реформа були радикальними, але добре продуманими і базувалися на передовому досвіді Заходу. Вони дали блискучий результат. У 90-х рр. XIX ст. змінилася структура імпорту, скоротився відсоток ввезення готових виробів з майже половини імпорту до третини, зросло ввезення сировини – з 3,5 до 23 % від загального обсягу. Водночас зріс вивіз готових виробів – з 7 до 26 % експорту. До 1905 р. на Японію припадало 74 % корейського і 60 % маньчжурського імпорту. Розпочався експорт капіталу в Китай і Корею [3, с. 134].

Одним із головних напрямків зовнішньої політики Японії став перегляд нерівноправних договорів з великими державами. Важливу роль у цьому відіграли реформи армії і дипломатичної служби. Саме політична готовність і економічна можливість за підтримки громадської думки зумовили перші кроки Японії по проникненню на континент. Зовнішня експансія стала рушійною ідеєю японської держави і суспільства [13, р. р. 766].

Сімоносекський мирний договір 1895 р. забезпечив Японії низку переваг: вона отримала о. Тайвань, острови Пенху (Пескадорські), грошову контрибуцію. Подальше проникнення на континент було пов'язане з протистоянням з великими державами, особливо із Росією в Маньчжурії та Кореї.

То ж карикатура А. Мейєра була відгуком на активізацію експансіоністської політики великих держав у Китаї наприкінці 90-х рр. XIX ст. Сюжет карикатури і репрезентовані образи монархів засвідчують добру обізнаність автора з перипетіями колоніальної політики держав. Можна припустити, що композиційно художник навмисне розташував королеву Вікторію поруч із Вільгельмом II, а Миколу II – з імператором Мацухіто як найбільш антагоністичні пари з огляду на їхні інтереси в Китаї. А. Мейєр представив Францію як зацікавлену в Китаї лише опосередковано. Однак насправді, вона просувала там свої інтереси не менш наполегливо, ніж інші великі держави. Зображення автором Лі Хунчжана, як представника Китаю, показує, що він також добре знав і особливості внутріполітичного становища Піднебесної. У пирозі ще багато ласих нічийних шматків, за які, на думку А. Мейєра, і далі продовжуватимуть змагатися держави-хижаки.

Отже, карикатура «Китай. Пиріг королів та імператорів» ілюструвала ставлення «Le Petit Journal» до експансіоністських прагнень великих держав, ідей територіального розділу Китаю, а мільйонні тиражі газети доносили ідеї видання до широких верств суспільства і мали вплив на формування громадської думки. Навмисно чи не навмисно, але критичний зміст карикатур подібного типу творив антиімперський дискурс всередині Франції, яка за своїм характером була імперською державою.

Список використаних джерел

1. Бовькин В. И. Очерки истории внешней политики России (конец 19 века – 1917 год). Москва: Учпедгиз, 1960. 214 с.
2. Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842–1925). Москва, Изд-во Ин-та востоковедения, 1927. 218 с.
3. Дацьшен В. Г. Новая

история Японии. Красноярск: Красноярский гос. пед. ун-т, 2007. 200 с. 4. Зарина Л. Л., Лившиц С. Г. Британский империализм в Китае (1896–1901 гг.). Москва: Наука, 1970. 247 с. 5. Захарова М. В. Эволюция массовой газеты во Франции: типологические характеристики: автореф. дис. канд. филол. наук. 10.01.10. «Журналистика». Москва: Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, 2011. 26 с. 6. Кошкин А. А. Первая мировая война и Восток. Борьба за «германское наследство» // Новая и новейшая история. 1998. № 5. С. 40–50. 7. Российский государственный архив Военно-морского флота Ф. 418. Оп. 1. Д. 3861. Л. 2. 8. Российский государственный архив Военно-морского флота Ф. 418. Оп. 1. Д. 3869. Л. 8. 9. Сборник договоров России с другими государствами 1856–1917 / под ред. Е. А. Адамова, сост. И. В. Козьменко. Москва: Госполитиздат, 1952. 464 с. 10. Aldrich R. Greater France: a history of French overseas expansion. Basingstoke: Palgrave, 2002. 369 p. 11. British Documents of the Origins of the war 1898-1914. In 11 vol. Vol. 1. London: Johnson, 1926. 355 p. 12. British Documents of the Origins of the war 1898-1914. In 11 vol. Vol. 3. London: Johnson, 1926. 487 p. 13. The Cambridge history of Japan. In 6 vol. Vol. 5. Nineteenth century / ed. by Marius B Jansen. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 812 p. 14. Chi-ming Hou. Foreign Investment and Economic Development in China. Cambridge, Mass.: Harvard Univ Press, 1973. 306 p. 15. Chung-yueh Hsü I. The rise of modern China. New York: Oxford University Press, 2000. 1052 p. 16. Grey of Fallodon. Twenty Five Years. 1892–1916: In 2 vols. New York: Frederick A. Stokes Company, 1925. Vol. 2. 353 p. 17. Kelly Patrick J. Tirpitz and the Imperial German Navy. Bloomington, Ind.: Indiana University Press, 2011. 585 p. 18. Lawrence T.J. War and Neutrality in the Far East. London: Macmillan and Co., 1904. 301 p. 19. Little A. Mrs. Li Hung-Chang: his life and times. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 356 p. 20. Meyer H. En Chine. Le gâteau des Rois et... des Empereurs // Supplément illustré du Petit Journal. 1898. 16 Janvier. P. 24 URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k716261c/f8/> (дата звернення: 01.09.2018). 21. Mommsen W. J. Public Opinion and Foreign Policy in Wilhelminian Germany, 1897–1914 // Central European History. 1991. Vol. 24. № 4. P. 381–401. 22. Price C. Russia and the Roots of Chinese Revolution, 1896–1911. Cambridge, MA.: Harvard University Press, 1974. 308 p. 23. Retallack J. Germany in the age of Kaiser Wilhelm II. Basingstoke: Macmillan, 1996. 133 S. 24. Thompson W. Global Expansion Britain and its Empire, 1870-1914 London; Sterling, VA.: Pluto Press, 1999. 134 p. 25. Speitkamp W. Deutsche Kolonialgeschichte. Stuttgart: Philipp Reclam jun., 2008. 208 s. 26. Thompson H. To the edge of the world. San Francisco, CA: MacAdam/Cage Pub., 2007. 789 p.

References

1. Bovykin V. I. Ocherki istorii vneshnei politiki Rossii (konets 19 veka - 1917 god) [Essays on the history of Russian foreign policy (the end of the 19th century - 1917)]. Moskva: Uchpedgiz, 1960. 214 s. 2. Grimm E.D. Sbornik dogovorov i drugih dokumentov po istorii mezhdunarodnykh otnosheniy na Dalnem Vostoke (1842-1925) [Collection of treaties and other documents on the history of international relations in the Far East (1842-1925)]. Moskva, Izd-vo In-ta vostokovedeniya, 1927. 218 s. 3. Datsyshen V.G. Novaya istoriya Yaponii [New history of Japan]. Krasnoyarsk: Krasnoyarskiy gos. ped. un-t, 2007. 200 s. 4. Zarina L.L., Livshits S.G. Britanskiy imperializm v Kitae (1896–1901 gg.) [British imperialism in China (1896–1901)]. Moskva: Nauka, 1970. 247 s. 5. Zakharova M. V. Evolyutsiya massovoy gazety vo Frantsii: tipologicheskie kharakteristiki [The Evolution of a Mass Newspaper in France: Typological Characteristics]: avtoref. dis. kand. filol. nauk. 10.01.10. «Zhurnalistika». Moskva: Mosk. gos. un-t im. M.V. Lomonosova, 2011. 26 s. 6. Koshkin A.A. Pervaya mirovaya vojna i Vostok. Borba za «germanskoje nasledstvo» [World War I and East. The struggle for the «German inheritance»]. Novaya i noveyshaya istoriya. 1998. № 5. S. 40-50. 7. Rossiyskiy gosudarstvennyy arkhiv Voенно-morskogo flota F. 418. Op. 1. Delo 3861. L. 2. 8. Rossiyskiy gosudarstvennyy arkhiv Voенно-morskogo flota F. 418. Op. 1. Delo 3869. L. 8. 9. Sbornik dogovorov Rossii s drugimi gosudarstvami 1856-1917 [Collection of treaties of Russia with other states 1856-1917] / pod red. Ye. A. Adamova, sost. I. V. Kozmenko. Moskva: Gospolitizdat, 1952. 464 s. 10. Aldrich R. Greater France: a history of French overseas expansion. Basingstoke: Palgrave, 2002. 369 p. 11. British Documents of the Origins of the war 1898-1914. In 11 vol. Vol. 1. London: Johnson, 1926. 355 p. 12. British Documents of the Origins of the war 1898-1914. In 11 vol. Vol. 3. London: Johnson, 1926. 487 p. 13. The Cambridge history of Japan. In 6 vol. Vol. 5. Nineteenth century / ed. by Marius B Jansen. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 812 p. 14. Chi-ming Hou. Foreign Investment and Economic Development in China. Cambridge, Mass.: Harvard Univ Press, 1973. 306 p. 15. Chung-yueh Hsü I. The rise of modern China. New York: Oxford University Press, 2000. 1052 p. 16. Grey of Fallodon. Twenty Five Years. 1892–1916: In 2 vols. New York: Frederick A. Stokes Company, 1925. Vol. 2. 353 p. 17. Kelly Patrick J. Tirpitz and the Imperial German Navy. Bloomington (Ind.): Indiana University Press, 2011. 585 p. 18. Lawrence T.J. War and Neutrality in the Far East. London: Macmillan and Co., 1904. 301 p. 19. Little A. Mrs. Li Hung-Chang: his life and times. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 356 p. 20. Meyer H. En Chine. Le gâteau des Rois et... des Empereurs // Supplément illustré du Petit Journal. 1898. 16 janvier. P. 24 // <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k716261c/f8/> 21. Mommsen W. J. Public Opinion and Foreign Policy in Wilhelminian Germany, 1897-1914 // Central European History. 1991. Vol. 24. № 4. P. 381-401. 22. Price C. Russia and the Roots of Chinese Revolution, 1896-1911. Cambridge, MA.: Harvard University Press, 1974. 308 p. 23. Retallack J. Germany in the age of Kaiser Wilhelm II. Basingstoke: Macmillan, 1996. 133 S. 24. Thompson W. Global Expansion Britain and its Empire, 1870-1914 London; Sterling, Va.: Pluto Press, 1999. 134 p. 25. Speitkamp W. Deutsche Kolonialgeschichte. Stuttgart: Philipp Reclam jun., 2008. 208 s. 26. Thompson H. To the edge of the world. San Francisco, CA: MacAdam/Cage Pub., 2007. 789 p.

Liliya Pytlova

**«CHINA. THE CAKE OF KINGS AND EMPERORS»:
TO THE HISTORY OF ONE CARTOON**

This article explores the particularities of the visualization of the great powers colonial competitions at the end of the 19th century in the materials of the mass media. By examining one cartoon the critical attitude to the expansionist aspirations of the great powers and to their ideas of territorial division of China of the French newspaper Le Petit Journal is shown. The article begins by setting up the history of the newspaper and presents the short information about the author of the cartoon. The article contextualizes the political events connecting the plot of cartoon. It is shown how the cartoon «China. Cake of kings and emperors» by H. Meyer created the anti-imperial discourse in France, which was by its nature an imperial power.

Key words: cartoon, China, France, imperialism, «Le Petit Journal».

УДК 316.334.55.36(477.53)(091) «182»

Олена Бороденко

**ІСТОРИКО-ДЕМОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ШЛЮБІВ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.
(НА ПРИКЛАДІ СІЛ РОМЕНСЬКОГО ПОВІТУ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)**

У статті на матеріалах аналізу метричних книг, церковних обшуків, сповідних розписів зроблено спробу дослідити особливості формування матримоніальних когорт с. Миколаївка та с. Вовківці Роменського повіту Полтавської губернії першої половини ХІХ ст., передусім, їхніх маскулінних частин, включаючи першошлюбників та повторношлюбників. Указано на деякі особливості вінчальної церемонії, показано відмінності територіального походження чоловіків, їхній поділ на автохтонних і мігрантів, з'ясовано зміни родинної спорідненості окремих сімей упродовж століття, перераховано можливі причини міграційних процесів маскулінного населення тощо.

Ключові слова: метрична книга, родина, сповідні розписи, шлюб, шлюбна когорта, шлюбно-придатне населення, церковні обшуки.

Розвиток людської популяції залежить від головних демографічних процесів: дітонародження, одруження та смертності. У різні часи їхні динамічні коливання визначали структурні зміни окремих сімей і суспільства загалом. Кульмінаційним моментом у житті людини було й залишається укладання шлюбу, тобто соціально визначеного сексуального та господарсько-побутового союзу чоловіка та дружини [7, с. 19]. Такі відносини передбачали дітонародження, оскільки одруження було спрямоване «кь умноженю й благочестивому вихованню чадь вославу Божію» [16, с. 26]. Спочатку на певній окресленій території та в окремий період часу формувалася шлюбно-придатна частина людності, яка могла засновувати матримоніальні союзи [7, с. 21]. Після вінчання утворювалися сім'ї, які мали ґрунтуватися на добровільних засадах, взаємоповазі та любові. Виникала сукупність осіб, або подружніх пар, які вступали в шлюб у певний період часу на визначеній території. Таку спільноту в історичній демографії прийнято називати шлюбною когортою [7, с. 25].

Спробуємо на мікрорівневому рівні, на прикладі парафіяльних громад Різдово-Богородицької церкви с. Миколаївка та Хрестовоздвиженської церкви с. Вовківці Роменського повіту Полтавської губернії, дослідити проблематику формування шлюбної когорти сільського соціуму першої половини ХІХ ст. та проаналізувати її історико-демографічні показники. Особливу увагу приділити маскулінній частині, яка включала першошлюбників та повторношлюбників.

Для аналізу шлюбності парафіян с. Миколаївка було використано показники метричної книги за 1800–1808 рр. Щоправда, церковна книга включає період від 1763 – до 1826 рр., але внесені відомості про учасників вінчальної церемонії другої половини ХVІІІ ст., на жаль, неповні та не подають даних про територіальне походження наречених [2]. З-поміж інших джерел, для розкриття зазначеного питання, використано церковні/шлюбні обшуки («обыскные книги») за 1809–1841 та 1854–1858 рр., які із незначними похибками у написанні топонімічних, антропонімічних даних повторюють основні відомості про подружні пари метричної книги [3–5]. Загалом, опрацьовані дані охоплюють період 1800–1841 та 1854–1858 рр., які систематизовано та представлено у таблиці 1. Для вивчення територіального походження наречених с. Вовківці використано церковні обшуки за 1838–1847 рр. [6]. Досліджені у них показники відображено у таблиці 2. Окрім названих джерел для